

УДК 94:[323.27:316.334.55(447)"]19/20"(045)

DOI: <https://doi.org/10.31651/2413-8142-2025-36-Milytin>

Serhiy Milytin

Teacher of History, Municipal Institution «Scientific Lyceum» of Kropyvnytskyi City Council, Kropyvnytskyi, Ukraine

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-3430-5542>

e-mail: iconoclasm@ukr.net

Bibliographic description of the article: Milytin, S. (2025) Conceptual Approaches to the Peasant Revolution in Ukraine in the 20th and Early 21st Centuries. (A Review of the Monograph by S. Kornovenko, N. Kovalova "The Peasant Revolution in Ukraine (1902–1933): Evolution and Variability of Conceptual Approaches in the 20th – Early 21st Century." Cherkasy. 2024. 208 p."). *Ukrainskyi Selianyn. [Ukrainian peasant]*, 36, 118-121. (In Ukraine). doi: <https://doi.org/10.31651/2413-8142-2025-36-Milytin>

Сергій Мілютін

Викладач історії, КЗ «Лицей «Науковий» Кропивницької міської ради», м. Кропивницький, Україна

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-3430-5542>

e-mail: iconoclasm@ukr.net

Бібліографічний опис статті: Мілютін С. Концептуальні підходи селянської революції в Україні у ХХ – на початку ХХІ ст. (Рецензія на монографію: Корновенко С., Ковальова Н. Селянська революція в Україні: еволюція та варіативність концептуальних підходів у ХХ – на початку ХХІ ст. Черкаси: 2024, 208 с.). *Український селянин*. 2025. Вип. 36. С. 118-121. doi: <https://doi.org/10.31651/2413-8142-2025-36-Milytin>

**КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ СЕЛЯНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ В УКРАЇНІ
У ХХ - НА ПОЧАТКУ ХХІ СТ. (РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ:
КОРНОВЕНКО С., КОВАЛЬОВА Н. СЕЛЯНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ В УКРАЇНІ:
ЕВОЛЮЦІЯ ТА ВАРІАТИВНІСТЬ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ПІДХОДІВ
У ХХ – НА ПОЧАТКУ ХХІ СТ. ЧЕРКАСИ: 2024, 208 С.)**

Після відновлення Україною незалежності відбувся докорінний відхід вітчизняних вчених від формаційного підходу та марксистсько-ленінської ідеології, дослідники отримали доступ до недоступних раніше джерел і відновили контакти з колегами, що стимулювало розвиток історичної науки. За останні десятиліття українські вчені зробили якісний крок вперед у дослідженні селянства і насамперед – селянської революції 1902–1933 рр. Вагомою подією для істориків-аграрників став вихід монографії «Селянська революція в Україні: еволюція та варіативність концептуальних підходів у ХХ – на початку ХХІ ст.» авторства Сергія Корновенка та Наталії Ковальової.

Монографія має таку структуру: вступ, три взаємопов'язаних розділи та сім підрозділів, висновки, примітки. Зазначимо, що обрана вченими структура має чітку внутрішню композицію та логічну послідовність викладу.

У першому розділі «Формування українського національного історичного нарративу концепції селянської революції (початок ХХ ст.)» автори розкривають обставини формування та сутність концептуальних підходів таких українських інтелектуалів, як Євген Чикаленко, Михайло Туган-Барановський, Дмитро Донцов й Олександр Мицюк.

Автори монографії наголошують, що Є. Чикаленко, опираючись на власний досвід землевласника та уважного спостерігача сільського життя, окреслив соціальну структуру селянства, акцентуючи увагу на зростанні активного, ініціативного прошарку селян – нової соціальної сили, здатної до самоорганізації та суспільних дій. Цей суспільно-активний

селянин, за спостереженнями інтелектуала, став головним рушієм майбутніх революційних процесів. М. Туган-Барановський визначив метою селянської революції знищення великого землеволодіння та передачу землі трудівникам без викупу, тоді як Д. Донцов наголосив на її політичному й національному характері, розмежувавши українську і російську революції за суб'єктом і результатом. О. Мицюк убачав у реформі 1861 р. як запобіжник, так і причину селянських виступів початку ХХ ст., підкреслюючи соціально-економічну зумовленість народних протестів.

Отже, кожен із чотирьох розглянутих у першому розділі інтелектуалів розкрив концепцію селянської революції, спираючись на власний життєвий і професійний досвід: Є. Чикаленко – як великий землевласник і водночас приятель селянського середовища; М. Туган-Барановський та Д. Донцов – як науковці, залучені до діяльності українських урядових структур і політичних партій у різні періоди; О. Мицюк – як один з творців ідеологічних засад земельної політики Української Народної Республіки. Їхні праці, написані в умовах активної фази селянської революції, відобразили різноманітні аспекти цього складного соціально-політичного процесу. Саме на основі інтелектуальної спадщини цих мислителів згодом сформувалася діаспорна історіографічна традиція дослідження аграрної політики доби Української революції 1917–1921 рр.

У другому розділі «Український радянський дискурс селянської революції в Україні (1920-ті – 1980-ті роки)» автори аналізують праці таких авторів, як Наталія Мірза-Авакянц, Матвій Яворський, Володимир Качинський, Михайло Рибач, Владислав Верстюк, Федір Турченко та Віктор Данилов.

Автори монографії переконливо доводять, що радянська історична наука не визнала селянської революції й підмінила її дослідженням аграрної політики більшовицької партії та радянської влади.

У процесі аналізу науково-дослідної спадщини Н. Мірзи-Авакянц автори монографії дійшли висновку, що дослідниця залишилася прихильницею економічного підґрунтя причин селянської революції й водночас наводила змістовні міркування щодо соціальних можливостей пролетаризованого селянства. На її думку, поширення сільськогосподарських машин, з одного боку, зменшило попит на робочі руки, а доступність залізного плуга у господарстві навіть для незаможних селян спонукала їх займатися землеробством, оскільки зростання попиту на хліб не призвело до підвищення платні робітникам. Осідання на землі незаможних верств селянства поряд з багатьма іншими чинниками спричинило неймовірний попит на неї, неможливість задовольнити який ринковими методами й спонукала селянство на боротьбу за землю.

С. Корновенко та Н. Ковальова стверджують, що в основі поглядів В. Щербакова на роль селянства у революційних подіях 1917–1920 рр. лежав класовий підхід й аналіз соціально-класових відносин. На думку вчених, спершу В. Щербаков показав активність заможного селянства, ініційовану українськими політичними партіями та Селянською спілкою, а далі обґрунтував перетворення восени 1917 р. на активного учасника антипоміщицької боротьби селянина-бідняка, який спровокував анархію в селі. Автори монографії справедливо звинувачують В. Щербакова у свідомому применшенні впливу заможних верств селянства й перебільшенні ролі незаможних верств у суспільно-політичних процесах на селі 1917 р.

Критично до висвітлення наслідків аграрної революції підійшов у 1983 р. В. Верстюк. Він зазначив потребу у перегляді схеми, запропонованої попередниками, щодо соціальної структури селянства, ґрунтовнішого опрацювання питання про дві соціальні війни на селі, деталізації проблеми загальної кількості землі, яку отримало селянство, та землі, конфіскованої у заможних селян.

На думку авторів монографії, найактуальнішою дослідницькою проблемою В. Верстюк вважав «взаємозв'язок аграрних перетворень із соціальною поведінкою селянства» та загалом аналіз його «політичної позиції». Таке трактування завдань можна вважати спробою

істориків того часу розширити світоглядні межі концепції аграрної революції й оновити її зміст. Однак реалізувати в такому дусі дослідження історики тоді ще не мали можливостей.

1991 р. власну концепцію аграрної революції висловив Віктор Данилов. Замість терміну «аграрна революція» історик запропонував вживати поняття «селянська революція». Його концепція передбачала ширше змістове наповнення та нові хронологічні межі – 1902–1922 рр. Ідеї В. Данилова отримали міжнародне визнання і були реалізовані у співпраці з британським селянознавцем Теодором Шанінім. У наступні десятиліття ця концепція набула популярності й поширення.

У третьому розділі автори аналізують новітній стан історико-аграрного дискурсу в Україні. Зазначимо, що нині провідна роль у вивченні селянської революції належить представникам наукової школи професора Анатолія Морозова, а також черкаським історикам-аграрникам. Значний крок вперед у дослідженні зазначеної проблематики здійснено директором Науково-дослідного інституту селянства та вивчення аграрної історії Сергієм Корновенком, який теоретично обґрунтував нові хронологічні межі селянської революції – 1902–1933 рр. У виборі нижньої хронологічної межі селянської революції С. Корновенко та інші дослідники погодилися з запропонованою В. Даниловим датою – 1902 р., а також критерієм – появою якісно нового типу селянина. Іншої думки С. Корновенко дотримується у визначенні верхньої межі селянської революції. Історик апелює до особливостей перебігу революційних процесів в Україні. З огляду на це, 1922 р. вчений вважає лише рубіжним для завершення одного етапу селянської революції та початку нового. Для обґрунтування своєї позиції дослідник (у співавторстві з Ю. Кононенко) навів чотири аргументи. По-перше, з зупинкою широкомасштабних воєнних дій на початку 1920-х рр. не припинилося протистояння між містом і селом, пролетаріатом і селянством, радянською владою і селянською суспільно-політичною активністю. Воно набуло інших форм: збройний опір селян, українізація. По-друге, НЕП був тимчасовою перемогою для селян, поступкою суто економічного характеру, оскільки радянська держава не відмовилася від ідеї побудови комунізму. По-третє, правове регулювання поземельних відносин, згідно з Земельним кодексом 1922 р. (селяни втратили право власності на землю, ставали лише користувачами), певною мірою заспокоїло пореволюційне село, але не відповідало його інтересам. По-четверте, активним суб'єктом історії 1920-х рр. залишався селянин-ідеоман, сформований в епоху модернізації кінця ХІХ – початку ХХ ст. Його діями керувала «Ідея Землі» як «єдиної Надії», яку повною мірою він так і не зміг зреалізувати. Натомість виникає слушне запитання: чому 1933 р. варто вважати завершенням селянської революції в Україні? С. Корновенко і Ю. Кононенко навели три аргументи: 1) поява нового суб'єкта аграрної історії колгоспно-радгоспного селянина, який витіснив селянина-ідеомана; 2) трансформація правового статусу українських селян-колгоспників фактично до становища кріпосних як результат перемоги міста над селом, а більшовиків над селянами; 3) фізичне винищення селян-ідеоманів, які не вписувалися в систему пролетарської держави, шляхом насадження радгоспно-колгоспної системи, державної політики хлібозаготівель, фіскальної політики, організацією Голодомору. Роль Голодомору у духовно-культурному знищенні українського селянина-ідеомана, традиційної української селянської культури як чинника завершення селянської революції відтворено у колективній статті С. Корновенка, О. Федькова, Ю. Степанчука.

На підставі цих критеріїв С. Корновенко у розвитку селянської революції в Україні виокремив три періоди: 1) 1902–1917 рр.; 2) 1917–1921 рр.; 3) 1921–1933 рр. Кожен з цих періодів розподілено на підперіоди, що зумовлено специфікою перебігу селянської революції. На першому етапі 1902–1917 рр. селянська революція відбувалася у межах Російської імперії (однієї політичної моделі). У цьому хронологічному проміжку дослідник виокремив такі підперіоди: а) 1902–1904 рр.; б) 1905–1907 рр.; в) 1907–1914 рр.; г) 1914–1917 рр. На третьому етапі 1921–1933 рр. селянська революція розгорталася за умов становлення і розвитку радянської моделі державності. У цьому періоді дослідник виокремив два підперіоди: перший – 1921–1928 рр.; другий – 1929–1933 рр.

У наш час у межах зазначеної концепції селянської революції працюють науковці Н. Романець, С. Маркова, Н. Ковальова, О. Герасименко, Ю. Степанчук, О. Тригуб, З. Священко. Варто погодитися з авторами монографії, що черкаська школа істориків-аграрників професора А. Морозова виявилася своєрідним об'єднавчим та теоретико-організаційним центром концептуального осмислення селянської революції в Україні у 1902–1933 рр.

Отже, монографія С. Корновенка та Н. Ковальнової є ґрунтовним історіографічним дослідженням, у якому простежено еволюцію наукових поглядів українських та зарубіжних дослідників на феномен селянської революції першої третини ХХ ст. в Україні. Автори виявили глибоке знання джерельної бази, що охоплює понад столітній період розвитку історичної думки – від спостережень Є. Чикаленка до сучасних інтерпретацій представників черкаської школи істориків-аграрників.

Надійшла до редакції / Received: 25.11.2025

Схвалено до друку / Accepted: 16.12.2025

Опубліковано / Published: 30.12.2025